

A Bolyai-ösztöndíj indításáról, a tudósutánpótlásról

Az Akadémia elnökének minapi parlamenti beszámolója reális képet rajzolt a hazai tudományosság helyzetéről. Elmondta, hogy a volt szovjet blokk államai közül a magyar tudóstársadalom maradt a legerősebb, szinte minden zökkenő nélkül integrálódott a nemzetközi tudományos életbe. Ma a magyar tudomány a leginkább exportképes terméke a magyar társadalomnak. Ha azt akarjuk, hogy a tudás továbbra is az anyagi gyarapodás eszköze legyen, akkor az államnak nagyobb szerepet kell vállalnia a tudomány menedzselésében és finanszírozásában. Kívánatos lenne, hogy az ezredforduló műveltségpszichológiájában a tudás a hétköznapi értékrend egyik alapeleme legyen. Hogy ezt elérhessük, általános tudományos illetményreformra, a tudományos utánpótlás értelmiségi létminimumának biztosítására van szükség. Külön figyelmet kell szentelni a nemzedéki problémáknak, mivel a fiatal kutatók legjobban képzett tagjai megindultak a piacgazdaság felé. Ez is egyfajta agyelszívás. Nem a több pénzért mennek, hanem mert munkájuk honorálása messze a létminimum alatt tartja őket. Erre keres megoldást a hazai tudományos élet koordinátora – az Akadémia – és elnöke, Glatz Ferenc, aki bejelentette: a Bolyai-ösztöndíj bevezetésével próbál enyhíteni a tudósutánpótlás nehézségein.

– A tudományos élet az ezredfordulón című értekezésemben részletesen foglalkozom a tudományos utánpótlás kérdésével. Nagyon fontos volt a PhD bevezetése, mert ezzel minősítési rendszerünket kompatibilissá tettük a nyugat-európai rendszerekkel. Így az egyetemi autonómián belüli minősítés – a PhD – és az országos minősítés – az akadémiai doktori cím – egymást kiegészíteni látszott. Erre épül rá az akadémikuság. Jelenleg azonban úrt látok a PhD és az akadémiai doktori cím között. Úgy érzem, hogy az államnak szerepet kellene vállalnia a huszonéves és az ötven év közötti, tudományos pályán dolgozó nemzedék finanszírozásában.

*A tudományos
életpálya
hézagai*

ALAPELVEK A BOLYAI-ÖSZTÖNDÍJ JAVASLATHOZ

Az 1996. decemberi osztályelnöki értekezletre készített feljegyzés.

Az elnök tárgyalásokat kezdett az ősszel a miniszterelnökséggel, az OM és a PM vezetésével a fiatal kutatói állások számának szaporítására és egy új ösztöndíjrendszer indítására vonatkozó javaslatáról. Elfogadást nyert eddig, hogy az Akadémia növeli a fiatal kutatói állások számát, a kormány pedig költségvetést biztosít a 30–45 év közötti fiatal kutatóknak. Az alábbiakban ismertetem e javasolt Bolyai-ösztöndíj alapelveit.

1. *A tudományos életpályát tervezhetővé kell tenni.* A PhD éve alatt legyen mind a fiatal kutató, mind a témavezető előtt világos: alkalmas-e a disszertáns a kutatói életpályára? A kutatói életpálya nemcsak tehetség, hanem egyéb emberi tulajdonságok függvénye is.

2. *A jelenlegi minősítési rendszer hiányos.* A minősítési rendszer ne csak „mérjen”, de „ösztönözön” is. Itt tér el felfogásom a jelenlegi nyugati és magyar rendszertől. A PhD után a következő megmérettetés a *habilitáció*, amely még gyakran komolytalan, de az oktatói-kutatói teljesítményhez jó ösztönző lehet majd. De kevés és csak *lokális*. (Vagyis a lokális autonómiától, az egyetemtól függ és azt minősíti.) Az *MTA Doktora* jó követelmény, színvonalából nem szabad engedni. Pedig ilyen nyomás fog ránk nehezedni, amikor a PhD-sek ezrei végeznek a következő években. Az Akadémia autonómia, minősítésének kötelező érvénye nincs: de minőségi pótlékok és tekintélyt biztosít. Ez elegendő és szükséges. Sok ezer PhD-s (35 évig), 2500 akadémiai doktor, 300-350 *akadémikus*. Ez az optimum Magyarországon.

Az akadémiai doktori disszertáció elkészítéséhez (kezdéséhez) ösztöndíjat kell biztosítani a 35–45 év közötti fiatal kutatóknak. Ez a *Bolyai-ösztöndíj*. A Bolyai-ösztöndíj gazdája az országos tudományos autonómia, az MTA, költségvetési támogatását a kormány az Akadémia költségvetésén belül biztosítja.

3. *A Bolyai-ösztöndíj teljesítményközpontú életpálya-tervezést kíván.* Kívánalom: kutatói életpályára alkalmasság bizonyítása: kutatás-módszertani felkészültség; írás- és fogalmazáskészség bizonyítása; nyelvtudás. Az ösztöndíj alatt (1-3 év) folyamatos beszámoltatás szükséges. Kilátásba

kell helyezni: a nem megfelelő teljesítmény esetén az ösztöndíjat felfüggesztheti, beszüntetheti az MTA.

4. *Az ösztöndíjat pályázat útján ítéli oda az MTA által kinevezett kuratórium.* Az ösztöndíj jellegéről vita van a PM, az OM és az MTA között. Amennyiben a kormány a PhD három évét rövidnek tartja, akkor adjon külön hosszabbítást, de ez már foglalkoztatás legyen és ne ösztöndíj. Ebben az esetben az egyetemek kapjanak diszciplináris megosztásban (és a vidéki egyetemek preferálásával) doktor-utóképzésre létszámkereteket. A Bolyai-ösztöndíj országos autonómiához (MTA) kapcsolódását, elit jellegét övni kell.

5. *A Bolyai-ösztöndíjak, hasonlóan az Akadémia doktori és akadémiai „minőségi pótlék”-ához a minimálbérhez legyenek kötve.* A mi javaslatunk: háromszoros minimálbér.

6. *A Bolyai-ösztöndíjasok az Akadémiához legszorosabban kapcsolódó fiatal elítőkutatók csapata.* Az életpálya során lehetnek „apályok”. Az egyéniség fejlődése eltérő. Vannak később nyíló tehetségek. Ezért a Bolyai-ösztöndíjrendszert nyitva kell hagyni „felfelé”. Indokolt esetben akár 50 éves korig. – Kívánatos, hogy a Bolyai-ösztöndíjasok a köztestület tagjai legyenek. – Kívánatos, hogy az akadémiai osztályok évente Bolyai-konferenciákat rendezzenek, ahol a fiatalok bemutatkoznak az idősebb kutatói nemzedék előtt.

7. *A Bolyai-ösztöndíjrendszer a folyamatosság biztosítója* a kutatásszervezetben, a kialakult tudományos gondolkodási és módszertani iskolákban. Ezért az ösztöndíjasoknál a tutorrendszer feltételeit biztosítani kell. Kívánatos, hogy a Bolyai-ösztöndíjasnak biztos állása legyen. A felvételnél a tutorok javaslata és az alkalmazás ténye határozott előnyt jelentsen (nem feltétel).

8. *A Bolyai-ösztöndíjrendszerbe évente 250 fiatal lépjen be.* (Amennyiben az OM hajlandó a PhD meghosszabbítására, párhuzamosan a doktor-utóképzési alkalmazást indítani. Amennyiben ez nem történik meg, akkor az ösztöndíjasok számát emelni kívánatos.)

9. *A Bolyai-ösztöndíj adminisztrációját és védnökségét az MTA Doktori Tanácsának adminisztrációja végzi.* Külön támogatás erre a célra nem adható.

Glatz Ferenc

BOLYAI-ÖSZTÖNDÍJRA PÁLYÁZÓK MEGOSZLÁSA FOKOZAT ÉS A KÉRT IDŐTARTAM SZERINT								
Oszályok	Benyújtott pályázat	Felvetettek	Kandidátus	PhD	Fokozat nélkül	1 év	2 év	3 év
I.	75	28	7	7	14	2	4	22
II.	96	41	8	13	20	–	5	36
III.	47	21	9	8	4	1	6	14
IV.	81	32	17	8	7	1	5	26
V.	103	41	12	14	15	–	5	36
VI.	99	40	15	19	6	–	7	33
VII.	83	34	21	10	3	2	6	26
VIII.	93	39	13	17	9	1	5	33
IX.	57	22	9	5	8	–	7	15
X.	43	19	6	11	2	–	2	17
XI.	70	28	16	10	2	1	2	25
Összesen	847	345	133	122	90	8	54	283

BOLYAI ÖSZTÖNDÍJAT NYERTEK MEGOSZLÁSA A PÁLYÁZÓ EREDETI MUNKAHELYE SZERINT			
Intézmény	Jelentkezett	Felvett	Százalék
MTA	163	94	57,67
BME	90	29	32,22
ELTE	81	34	41,98
KLTE	44	15	34,09
SOTE	39	17	43,59
JATE	36	15	41,67
ME	31	13	41,94
DOTE	31	12	38,71
GATE	23	9	39,13
SZOTE	19	9	47,37
VE	14	6	42,86
JPTE	14	3	24,43
POTE	13	5	38,46
BKE	11	6	54,55
ZMNE	11	3	27,27
DATE	10	3	30,00

* legalább tízen pályáztak az intézményből

BOLYAI ÖSZTÖNDÍJRA PÁLYÁZÓK MEGOSZLÁSA ÉLETKOR SZERINT				
Életkor	Kandidátus	PhD	Fokozat nélkül	Összesen
40–	–	–	3	3
35–40	143	125	102	370
30–35	68	111	134	313
25–30	8	39	107	154
25 alatt	–	–	7	7
Összesen	219	275	353	847

– *Mit javasol ennek az áthidalására?*

– Már létezik a *Széchenyi-professzúra*, amely a rendes oktatói tevékenység mellett a docensi és professzori garnitúrának juttat jelentős összeget tudományos kutatás céljaira. A javaslatom az: a PhD-korszak és az akadémiai doktori cím meg a Széchenyi-professzúra közötti korosztálynak adjunk *kétszeres minimálbérnek megfelelő ösztöndíjat. Ezt elsősorban azok kapják meg, akiknek már van állásuk.*

Az értelmiségi munkanélküliség veszélye

– *Miért nem a PhD megszerzésének hároméves időtartamát hosszabbítanák meg?*

– Mert ezzel csak továbbtolnánk az állásba kerülés időszakát, és éhbérre kárhoznánk az ösztöndíjasokat. Lélektanilag sem lenne jó megoldás. *Nem a bizonytalan időszakot kell hosszabbítani, hanem a PhD megszerzése után arra ösztönöznénk a fiatal kutatókat, hogy mielőbb álláshoz jussanak. Már ma is az a helyzet, hogy a legtehetségesebbeket el se küldjük PhD-ösztöndíjra, hanem állást keresünk nekik. Ha az új ösztöndíj állás nélkül a PhD-időszakhoz kötődne, halmozódó értelmiségi munkanélküliséget termelnénk ki. Ezzel gyengítenénk az értelmiségi tudományos szféra konszolidálási lehetőségét.*

– *Miként osztanák el a Bolyai-ösztöndíjakat?*

Az autonómia minőségűsége

– A tudomány területén is nagyon komolyan vettem az autonómia elvét. Ebben a végrehajtóhatalom-túlsúlyos Kelet-Európában bizonyos funkciókat át kell adni a különböző autonómiáknak. *A tudományos ösztöndíjak odaítélése sem a végrehajtó hatalom dolga.* Még abban a formában sem, hogy kuratóriumokat neveznek ki; bár ez annál jobb, mintha a végrehajtó hatalom tisztviselői osztogatnák a pénzt. Megnyugtatónak tartom, ha a *minősítést az autonómiák kezébe adjuk.* Helyes, hogy a PhD-t az egyetem, a doktori és akadémikusi címet pedig az Akadémia adományozza.

A Bolyai-ösztöndíjat országos autonómia, az Akadémia kezében képelem el. Ez azt jelenti, hogy az első monográfia megírására ösztöndíjat adunk azoknak, akik vagy a PhD idején bizonyították képességeiket, és jó tudományos dolgozatokat készítettek, vagy tanszékeken, de akár középiskolai tanárként is színvonalas dolgozatokat írtak. Az elbírálást az Akadémia által kiküldött bizottságok végeznék. Érvként szól a Bolyai-ösztöndíj mellett az is, hogy *a fiatal kutatók számára az élet többszöri újrakezdését tenné lehetővé.* A jelenlegi rendszerben nagyon nehéz megtalálni azoknak a fiatal tudósjelölteknek a helyét, akik egyéni életsorsuk miatt *nem vállalhatták a PhD létminimum alatti szintet biztosító ellátását.* Többen megfogalmazzák, hogy a PhD-korszakot csak azok tudják vállalni, akik nagyon elszántak és család nélküliek, vagy a gazdag réteg gyerekei, akiket a szüleik eltartanak.

– *A Bolyai-ösztöndíj tehát szélesebb fiatal kutatói rétegen segítene.*

– Azok is részesülhetnének benne, akik a PhD megszerzése után más irányba indultak. Közülük sokan akár 30-35 éves korban is megpróbálkozhatnának a tudományos pályával, ha arra késztetést éreznek; *állásuk mellett megpályázhadják a Bolyai-ösztöndíjat*. Így lehetőséget adnánk, hogy újrakezdhesék életüket. Számomra *a liberalizmus csodálatos értéke és öröksége éppen az*, hogy az egyén többször megpróbálhatja kibontakoztatni és gazdagítani egyéniségét. Összegezve: a Bolyai-ösztöndíj *demokratikusabbá teszi* a tudományos utánpótlást, és bizonyos létminimumot biztosít a kutatóknak. Ezek a tehetséges fiatalok *nem azért adják fel* a tudományos pályát, mert luxuskörnyezetben akarnak élni, hanem azért, mert a kezdő, családos kutatók *képtelenek fenntartani családjukat* abból a fizetésből, amit egy tudományos intézetben vagy egyetemi tanszéken akár egy kirobbanó tehetség is kap. Számításaim szerint ha a Bolyai-rendszerbe – mondjuk – *négyezer fiatalat bekapcsolnánk*, akkor a jelenlegi mintegy kétezres, a tudományok doktora fokozattal rendelkező tudósréteg minőségi utánpótlását tudnánk biztosítani. Ez évente mintegy másfél milliárdot jelentene a költségvetésnek, és négyezer fiatal szakembernek nyújtana „szalmaszálát” a pályán maradáshoz.

*Az élet
többszöri
újrakezdése*

*Megjelent: „Mentőöv fiatal tehetségeknek.”
Magyar Nemzet, 1996. december 10.*

*A Bolyai-ösztöndíjről vö. 1998. május 4. „Helyünk a nap alatt”; 1999. április.
„Tudománypolitika az ezredforduló Magyarországon”.*